

Ferdinand Šerbelj, Ljubljana

**Prvih enajst zvezkov Leksikona cerkva na Slovenskem
LEKSIKON CERKVA NA SLOVENSKEM. Škofija Koper.
Celje, Mohorjeva družba.**

Ur. Luka Vidmar

VI/1-3: Dekanija Kraška (2007). Gesla: Metoda Kemperl, Magda Miklavčič Pintarič, Luka Vidmar.

VIII/1-2: Dekanija Postojna (2006). Gesla: Metoda Kemperl, Rebecca Možina, Luka Vidmar.

IX: Dekanija Šempeter (2005). Gesla: Magda Miklavčič Pintarič, Monika Osvald, Vojko Pavlin.

XI/1-2: Dekanija Vipavska (2004). Gesla: Jana Eisenzopf, Metoda Kemperl, Magda Miklavčič Pintarič, Barbara Murovec, Monika Osvald, Helena Seražin, Luka Vidmar.

Leksikon cerkva na Slovenskem. Škofija Celje. Celje, Mohorjeva družba.

Ur. Luka Vidmar

III: Dekanija Gornji Grad (2006). Gesla: Metoda Kemperl, Luka Vidmar.

VI: Dekanija Nova Cerkev (2006). Gesla: Metoda Kemperl.

XI: Dekanija Žalec (2006). Gesla: Metoda Kemperl, Luka Vidmar.

Zbirka celjske Mohorjeve družbe *Leksikon cerkva na Slovenskem*, ki je začela izhajati leta 2004, šteje sedaj že enajst zvezkov, v katerih so zbrani popisi umetnostne dediščine 326 cerkva na Slovenskem. Do sedaj so bili predstavljeni sakralni objekti na območju Primorske oz. koprške škofije in Štajerske oz. celjske škofije, in sicer v mejah sedanjih dekanij Kraška, Postojna, Šempeter, Vipavska, Gornji Grad, Nova Cerkev in Žalec. Projekt leksikona, katerega korenine segajo – sodeč po predgovorih urednika – v osemdeseta in devetdeseta leta prejšnjega stoletja, je začel s tem kazati več kot otipljive dosežke, ki jih je vsekakor treba oceniti.

Razveseljivo je dejstvo, da je leksikon delo mlajše generacije umetnostnih zgodovinarjev, ki so sedaj večinoma v svojih tridesetih letih. Še bolj zanimiv za našo vedo pa je namen leksikona, da postane umetnostna topografija slovenskih cerkva. Izhajanje zvezkov leksikona je treba razumeti kot odgovor na neizvedene zgodaj načrtovane (Društvo za krščansko umetnost), celo zastavljene (Avguštin Stegenšek), vendar nikoli napisane celostne slovenske umetnostne topografije, s kakršno se lahko pohvalijo drugi evropski narodi, na primer

Italijani, Nemci in Avstrijci. Posamezne lokalne topografije so do sedaj pokrile le manjši del Slovenije, denimo področja Gornjega Grada, Celja, Slovenskih Konjic, Šaleške doline, Vrhnike, Kamnika, Grosuplja in Kočevja. Na tem področju je bila dolgo časa najbogatejša Štajerska, ki so ji posvetili svoja pregledna dela Ignacij Orožen, Avguštin Stegenšek in Jože Curk. Najrevnejša pa je Primorska, ki je niso nikoli počastili s primerljivimi publikacijami, saj je pozornost naših strokovnjakov pritegnila šele po 2. svetovni vojni. Iz navedenih razlogov je mogoče takoj na začetku utemeljeno zapisati trditev, da *Leksikon cerkva na Slovenskem* postopno in sistematično nadaljuje in dopolnjuje tradicijo štajerskih topografij. Najbolj očitno je to v primeru zvezkov dekanij Gornji Grad in Žalec, ki sta se lahko naslonila na odlične starejše topografske predhodnike, čeprav sta jih seveda nadgradila z novimi spoznanji ter podatki iz novejših strokovnih del in iz odkritih arhivskih virov. Zlasti zvezkom z gesli o primorskih cerkvah pa lahko priznamo, da so zares zaorali v ledino. Med njimi so posebej dobrodošli zadnji trije zvezki, ki so predstavili izjemno zgodovinsko in umetnostno raznolikost kraških cerkva. Tega področja ne pokriva nobena umetnostna topografija, raziskovanje tamkajšnjih spomenikov pa upočasnjuje veliko pomanjkanje virov (skopo s podatki je tudi gradivo Zavoda za varstvo kulturne dediščine), ki je posledica burne politične zgodovine Primorske v zadnjem stoletju (uničenje precej župnijskih arhivov v obeh vojnah). V tem pogledu torej leksikon za sedaj uspešno napreduje zlasti pri zapolnjevanju umetnostno-topografske praznine na Primorskem in pri nadgradnji umetnostne zgodovine štajerskih cerkva.

Urednik Luka Vidmar je poskrbel za jasen vsebinski koncept, dosledno spoštovan in razložen v vseh zvezkih leksikona. Gre za umetnostno topografijo obstoječih katoliških cerkva in kapel. Njihovi popisi, zajeti v geslih, so urejeni po dekanijah, kakor so bile določene z zadnjimi reformami cerkvenih meja. Vse dekanije, ki so zastopane v enem, dveh ali treh zvezkih (pač odvisno od njihove velikosti), uvajajo sintetični zgodovinski in umetnostnozgodovinski pregledi. Oboji se kažejo kot izjemno koristna poglavja. Zgodovinski pregledi jedrnato povzemajo praviloma zapleteno zgodovino cerkvenoupravnih sprememb. To pomeni, da natančno razložijo ne le preteklost dekanij kot celot, temveč tudi zgodovinsko in geografsko kontinuiteto oziroma umeščenost posameznih župnij v okviru dekanij. Obširnejši umetnostnozgodovinski pregledi pa rekonstruirajo specifični razvoj umetnosti na obravnavanih področjih. Uvodnim pregledom sledijo gesla o posameznih cerkvah, ki so razvrščena po abecednem redu župnij in ki so pregledno strukturirana po razdelkih: Lega in tloris, Zgodovina, Zunanjščina, Notranjščina, Poslikava, Oprema ter Viri in literatura. Uporabna pa ni le vsebina leksikona. Format zvezkov je priročen za branje na terenu, in sicer ne glede na to, ali gre za strokovnjaka, ljubitelja ali za razgledanega turista.

Avtorji leksikona so v geslih o posameznih cerkvah sistematično, stvarno in podrobno predstavili umetnostno dediščino posameznega stavbnega

objekta, ki so jo vedno pazljivo umestili oziroma sestavili v njegovo zgodovino. V nasprotju z mnogimi strokovnimi in poljudnimi publikacijami, ki premalo kritično obravnavajo slovensko umetnostno dediščino, besedila upoštevajo nova znanstvena spoznanja, ki jih povezujejo z arhivskimi viri in terenskimi opažanji. Najpomembnejši viri so bili očitno gradivo Zavoda za varstvo kulturne dediščine, župnijske kronike in drugi dokumenti iz župnijskih arhivov, pa tudi gradivo iz cerkvenih in zgodovinskih arhivov v Ljubljani, Celju, Mariboru, Gradcu in na Dunaju. Avtorji gesel zaradi preglednosti načelno niso zahajali v daljša razpravljanja o širšem umetnostnem kontekstu, prav tako pa praviloma niso razporejali umetnin hierarhično – po njihovi kakovosti. To perspektivo namreč več kakor zadovoljivo zastopajo uvodni umetnostnozgodovinski pregledi – večinoma prispevki Metode Kemperl –, ki izpostavljajo najpomembnejša dela arhitekture, slikarstva in kiparstva. Takšna praktična kombinacija obsežnega uvodnega pregleda, ki razlaga umetnost na obravnavanem območju, vedno z ozirom na sočasno umetnostno produkcijo v slovenskih in evropskih deželah, in gesel, skoncentriranih na posamezne objekte, se zdi uporabna v več pogledih. Kvalitativni vidik je seveda pomemben zaradi predstavitve splošnega umetnostnega razvoja na izbranem področju, medtem ko je evidenca vseh umetnin pomembna pri rekonstrukciji zgodovine in pomena posameznih sakralnih objektov.

V obeh omenjenih ozirih prinaša leksikon pomembna spoznanja. Pri tako izčrpnem in urejenem popisu cerkvene umetnostne dediščine, katere pregledovanje omogočajo in lajšajo natančna kazala umetnikov, drugih zgodovinskih oseb, zavetnikov cerkva in oltarjev ter ikonografskih motivov, se je izrisalo mnogo različnih načinov umetniškega delovanja na posameznih področjih, na primer prisotnost posameznih umetnikov, umetnostnih delavnic ali njihovih del, motivni repertoar kamnosekov, tipi novogradenj ali predelav, razširjenost in priljubljenost posameznih patrocinijev, svetnikov, ikonografskih različic itn. V nadaljevanju naj omenim le nekaj novosti oziroma možnosti, ki so jih v zvezi z omenjenimi problemi prinesli oziroma razprli zvezki *Leksikona cerkva na Slovenskem*.

Veliko je bilo storjenega v smeri izdelave ali dopolnitve opusov vrste znanih in manj znanih umetnikov. Zvezki primorskih dekanij, na primer, so evidentirali veliko novih del (tudi umetnoobrtnih) in ikonografskih rešitev Toneta Kralja, zvezki štajerskih dekanij pa, denimo, množico stavb agilnega Jožefa Vrenka, ki je ustvarjal v 19. stoletju v baročni tradiciji. Leksikon je s tem oblikoval podlago za prihodnje biografije in kataloge del mnogih umetnikov. Med drugim so bila evidentirana najnovejša dela, na primer umetnine Veselke Šorli Puc, Tomaža Perka, Janeza Suhadolca itn. Na podoben način se je pokazala vrednost pokroviteljstva lokalnih mecenov in naročnikov, npr. kraških baročnih župnikov Rampelija, Klapšeta, Garzarollija. Tudi takšne osebnosti se ponujajo kot vabljeni predmeti prihodnjih raziskav. Če preidemo od oseb k umetninam, ugotovimo, da je leksikon prispeval podatke za zgodovino

vrste pomembnih arhitektur, kipov in slik. Štajerski zvezki so nas navdušili z novostmi, ki so sad sistematičnega arhivskega in terenskega dela Metode Kemperl. Tako je sedaj na primer potrjeno, da je veliki oltar v cerkvi sv. Florijana nad Vojnikom res izdelal Celjan Ferdinand Gallo, dokumentirano, da je mojster Karel Lipuš avtor razkošne zakristije pri cerkvi sv. Lenarta v Novi Cerkvi, in argumentirano, da je cerkev sv. Jožefa v Frankolovem načrtoval inženir Andrej Jerniz. Raziskani so bili dragoceni viri, zlasti župnijske kronike, pri čemer so prišli na dan celo novi načrti, kakor kaže predlog povečave košanske cerkve Anzelma Wernerja (geslo Luke Vidmarja). Mnoga gesla o primorskih cerkvah so z natančno evidenco vklesanih letnic spodbudila k novemu razmisleku o posameznih stavbnih zgodovinah (npr. geslo o cerkvi sv. Tilna v Svetem pri Komnu, ki ga je sestavila Magda Miklavčič Pintarič).

Leksikon pa ni dodatno pojasnil le posameznih umetniških in naročniških osebnosti ter umetnin, temveč je pomagal osvetliti vrsto umetnostnih praks. Ob sistematičnem pregledu sta se, na primer, pokazali razširjenost in trdoživost arhitekture v gotski tradiciji v 17. stoletju v slovenskih deželah, za sedaj zlasti na področju dekanij Postojna in Kras. Zvezki primorskih dekanij so v pregledih in geslih jasno prikazali tudi razmerja in razlike med zgodnjebaročnimi novogradnjami v 17. stoletju in poznobaročnimi predelavami v 18. stoletju, katerih zaščitni znak so ladijski zrcalni stropi. Na podlagi objavljenih podatkov v omenjenih zvezkih bo mogoče v prihodnosti napisati več specialnih študij zlasti o stavbarstvu in altaristiki 18. in 19. stoletja. Nič manj pa ni leksikon koristen pri spoznavanju novejših umetnostnih obdobj. Doslej slabo dokumentirane in znane italijanske neoromanske novogradnje po prvi svetovni vojni na območju dekanij Šempeter in Kras so odlično predstavila gesla Monike Osvald in Magde Miklavčič Pintarič. Primorski zvezki leksikona so sploh toliko bolj dragoceni, ker popisujejo mnoge slabo vzdrževane ali celo že opuščene podružnične cerkve na Krasu in na Notranjskem, ki danes še stojijo, vendar hitro propadajo. Nekatere od njih – upajmo, da v čim manjšem številu – se bodo na žalost v naslednjih desetletjih spremenile v izropane ruševine. Zaradi vseh navedenih razlogov je seveda zaželeno, da se izhajanje *Leksikona cerkva na Slovenskem* nadaljuje in da se njegovi zvezki čim prej posvetijo tudi sakralni umetnostni dediščini osrednje Slovenije.